

NATASZA TARDIO

FRANCIEN

Van verzetsheldin tot
eerste vrouwelijke militair

DE ZEEUW

PEPPER
BOOKS

*Opgedragen aan Angelique de Regt, die de kracht en het doorzettingsvermogen van haar oma bezit, net als haar schoonheid, zowel vanbinnen als vanbuiten.
Jonah en Logan kunnen trots op je zijn.*

‘Blijf schrijven over wat niet vergeten mag worden.’
Barack Obama¹

Dit boek is gebaseerd op persoonlijke documenten van en gesprekken met Francien de Zeeuw en familieleden.

#Franciendezeeuw

NUR 320/W011701

© Pepper Books

© MMXVII Tekst: Natasza Tardio

Omslagontwerp: Oranje vormgevers

© Foto's illustratiekatern: Familiearchief en de Heemkundige Vereniging Terneuzen

Alle rechten voorbehouden, inclusief het recht van reproductie in zijn geheel of in gedeelten, in welke vorm dan ook.

Pepper Books is een imprint van Uitgeverij Kluitman Alkmaar B.V.

pepperbooks.nl

Inhoud

Voorwoord door minister van Defensie	5
Inleiding: Onrust in de wereld.....	7

DEEL I: Van rijkstelefoniste tot verzetsheldin

1. Nederland onder de wapenen	13
2. Nederland onder vuur, de eerste oorlogsdagen.....	17
3. Bij het verzet.....	31
4. De vrijheid nabij	63
5. De dood op de hielen.....	80

DEEL II: De allereerste marva

6. Van rebel naar militair	89
7. Op weg naar Londen.....	94
8. 'Daar hebben we Francien!'	106
9. In opleiding	119

DEEL III: Nederlands-Indië

11. Ceylon	155
12. Batavia.....	184
13. Verliefd, verloofd... ..	200

DEEL IV: Weer in Nederland: Van militair naar burger

14. Het burgerleven	231
15. Unforgettable.....	248
16. Op weg naar huis.....	251

Nawerk

Een kleindochter spreekt	257
Van de auteur	259
Woorden van dank	262

Bijlagen

Bijlage 1: Koninklijk Besluit Regeling van de Marine Vrouwen Afdeling.....	267
Bijlage 2: Lyrics en bladmuziek 'Kind van Holland'	268
Bijlage 3: Script Radio Oranje dd. 15 januari 1945	269
Bijlage 4: Koninklijk Besluit benoeming officier-Marva der derde klasse	272
Bijlage 5: Verzoek Politiek Recherche Afdeling inzake justitieonderzoek Cornelis de Zeeuw	273
Bijlage 6: Verklaring van Francien de Zeeuw betreffende justitieonderzoek Cornelis de Zeeuw	274
Bijlage 7: Dagorder Vice-Admiraal A. S. Pinke, Commandant der Zeemacht.....	276
Noten.....	277
Register	284

Voorwoord

Als minister van Defensie heb ik veel bijzondere militairen en veteranen ontmoet. Veelal mensen met unieke verhalen en een indrukwekkend verleden. Pal staan voor wat ons dierbaar is en een ongekende inzet onder moeilijke omstandigheden. Verhalen die tot op de dag van vandaag fascineren, inspireren en ook motiveren. En als ik terugdenk aan de begindagen van mijn ministerschap, dan denk ik onmiddellijk terug aan Francien de Zeeuw.

Francien kwam langs in Den Haag, we aten een taartje op mijn werkkamer en ze nam me mee in haar levensverhaal. Ons gesprek zal ik nooit vergeten. Het heeft grote indruk gemaakt. Haar verhaal is uiteraard ook het verhaal van een van 's lands eerste vrouwelijke militairen. Eigenlijk kwam die eerste vrouwelijke militair er vrij plotseling. Daar ging geen feministische golf aan vooraf. Het was vooral de oorlog die voor dit historische feit zorgde.

Terwijl duizenden mannen ondergedoken zaten, werden afgevoerd of opgeroepen voor de Arbeitseinsatz, namen steeds meer vrouwen actief deel aan het verzet. En hoe. Niet zelden maakten zij hierbij gebruik van de traditionele ideeën over de rolverdeling tussen man en vrouw. Duitse officieren werden daarmee op het verkeerde been gezet. Zij hadden die traditionele rolverdeling immers hoog in het vaandel staan. Het verzet van deze dappere vrouwen dwong respect af. En nog steeds. Een van die vrouwen was Francien de Zeeuw, bekend door de vele risico's die zij nam.

Ondertussen werd, in Londen, op het Nederlands departement van Oorlog voorzichtig nagedacht over de wederopbouw van de Nederlandse krijgsmacht, waaronder een ongewapend vrouwenkorps bij zowel landmacht als marine. Koningin Wilhelmina liep hier niet direct warm voor. Ze stond er alleen voor open als het van de meisjes zelf zou komen.

Zo geschiedde. Na de bevrijding van het zuiden meldde Francien de Zeeuw zich bij het wervingsbureau van de marine in Brussel. En om de oprichting van de Marine Vrouwen Afdeling – de zogenoemde

Marva – te bespoedigen, werd vanuit Londen contact met haar gezocht. Francien startte een handtekeningenactie onder jonge vrouwen die bij de Marva in dienst wilden treden. En met succes. Koningin Wilhelmina werd overtuigd. ‘Kijk, nu komt het van de meisjes zelf,’ zo stelde ze. Op 31 oktober 1944 werd het Koninklijk Besluit tot oprichting van de Marva getekend.

Het initiatief en zelfbewustzijn van Francien de Zeeuw spreken nog steeds tot de verbeelding. Feit is dat Nederland veel talentvolle vrouwen kent. Tegelijkertijd is de uitdaging voor menige vrouw om haar ambitie niet onder stoelen of banken te steken. Maar koningin Wilhelmina had wel degelijk gelijk: ‘Het moet vooral van de meisjes zelf komen.’

Ook in een ander opzicht vind ik het verhaal van Francien de Zeeuw van grote waarde. We identificeren ons immers graag met degenen die zich op bijzondere wijze onderscheiden, die opkomen voor de belangen van onze samenleving en zich inzetten voor de waarden waaraan wij zoveel ontleen. Mensen zoals Francien maken ons trots, geven hoop en herinneren aan het belang van oude idealen zoals moed, trouw en opoffering. Dit was vroeger zo, dat is nu zo en dit zal in de toekomst niet anders zijn.

De verhalen van de helden van toen zijn, wat mij betreft, goud waard. Dit goud moeten we steeds weer willen oppoetsen om er, ook voor de toekomst, munt uit te slaan. Verzetsheldin, militair, echtgenote, moeder en nog veel meer: Francien de Zeeuw was en is een bron van inspiratie. Een bron van inspiratie voor de vele vrouwen die dagelijks knokken voor een vrije en veilige wereld. Maar ook en vooral een bron van inspiratie voor mijzelf.

Ik wens u veel leesplezier.

Jeanine Hennis-Plasschaert

minister van Defensie

Inleiding: Onrust in de wereld

Voor het verhaal van Francien de Zeeuw begint en verteld kan worden, is het niet meer dan logisch een korte inleiding te geven over de situatie in de wereld die uiteindelijk zal leiden tot het grootste conflict van de 20ste eeuw, de Tweede Wereldoorlog. Alleen al de naam geeft aan dat een ander groot conflict hieraan vooraf is gegaan, namelijk de Eerste Wereldoorlog, in die tijd de Grote Oorlog genoemd. Een oorlog die begint op 28 juli 1914 en tot 11 november 1918 duurt, waarbij meer dan vier miljoen dodelijke slachtoffers zijn gevallen.

Het is de Eerste Wereldoorlog die de bodem legt voor grote sociale, maatschappelijke en economische problemen in de komende twintig jaar. Het verliezen van deze oorlog en het daaropvolgende Verdrag van Versailles zorgen voor onvrede en negatieve sentimenten onder het Duitse volk. Duitsland wordt een broeiest voor nationalistische sympathieën, die overigens ook in de rest van Europa beginnen op te bloeien. De Oostenrijker Adolf Hitler weet goed op deze sentimenten in te spelen en in 1920 richt hij de Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP) op, een partij die er fascistische denkbeelden op na houdt. Op 30 januari 1933 wordt Hitler benoemd tot rijkskanselier. De rest van zijn illustere ambities is geschiedenis.

Abraham de Zeeuw, de vader van Francien, heeft de Eerste Wereldoorlog meegemaakt, en hoewel Nederland tijdens die

periode neutraal is gebleven, heeft ook hij de lasten en beperkingen van deze oorlog ondervonden. Zo moet hij in die jaren regelmatig naar België, waarvoor een reisvergunning nodig is, aangezien het buurland wel in oorlog verkeert. Daar ziet de jonge Abraham van dichtbij wat onderdrukking doet met de bevolking en hoeveel angst de Duitsers oproepen. Het vormt zijn blik op de wereld en is zeker van invloed op zijn latere onvoorwaardelijke steun aan de verzetsactiviteiten van zijn jongste dochter Francien.

In het gezin De Zeeuw worden onafhankelijkheid en vrijheid net zo belangrijk gevonden als leven met God. En evenals haar Zeeuwse afkomst speelt Franciens hervormde achtergrond een grote rol bij het vormen van haar karakter. Weerstand tegen onderdrukking zit de Zeeuwen in het bloed, maar ook de Hervormde Kerk hecht enorm aan vrijheid, mits gedragen en ondersteund door het ware geloof. Francien krijgt dit tijdens haar opvoeding met de paplepel ingegoten.

Wanneer eind jaren dertig de mogelijke dreiging van een nieuwe oorlog steeds reëler lijkt, worden binnen het gezin de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen dan ook regelmatig besproken. Francien is op dat moment een doodnormaal meisje met een prachtige toekomst in het Zeeuwse Terneuzen. Ze heeft zich ontwikkeld van een gewone puber tot een mooie, jonge vrouw met een uitgesproken mening en een ruime dosis intelligentie en perfectionisme. Hoewel ze van haar ouders alle ruimte krijgt om zich te ontwikkelen, is studeren voor de dochter van een huisschilder in die tijd niet aan de orde. Ze besluit om de opleiding tot rijkstelefoniste te volgen. ‘Rijkstelefoniste vond ik een heel mooi en vooral heel interessant beroep,’ vertelt ze. ‘Ik vond het niet erg dat ik niet

kon studeren. Eigenlijk was ik daar helemaal niet mee bezig. Ik had passie voor mijn vak, en laten we eerlijk zijn: geen enkele opleiding had mij kunnen voorbereiden op wat er stond te gebeuren.’

En dat er van alles staat te gebeuren wordt in die jaren steeds duidelijker. De Tweede Wereldoorlog klopt aan de West-Europese deur en voor Nederland is neutraliteit ditmaal niet meer mogelijk. Hoewel premier Colijn* blijft volhouden dat Nederlanders zich totaal geen zorgen hoeven te maken, wordt toch begonnen met de complete mobilisatie van het vaderlandse leger. Een leger dat totaal niet is voorbereid op oorlog voeren, maar zich hieraan niet langer kan onttrekken. En vanaf dat moment krijgt ook Francien te maken met gebeurtenissen die invloed hebben op de rest van haar leven.

* Hendrikus (Hendrik) Colijn (22 juni 1869 - 18 september 1944) was een Nederlands militair, topfunctionaris en politicus van de Anti-Revolutionaire Partij (ARP). Van 1925 tot 1926 en van 1933 tot 1939 was hij in vijf kabinetten voorzitter van de ministerraad (minister-president, kabinetten Colijn I, II, III, IV en V).

DEEL I:

Van rijkstelefoniste tot verzetsheldin

1939-1944

‘Wij Duitsers lopen achter. [...] nog een paar eeuwen [zullen] voorbijgaan voordat er bij onze landgenoten zoveel geest en hogere cultuur binnendringt en algemeen wordt [...] dat men van hen zal kunnen zeggen dat het lang geleden is dat ze nog barbaren waren.’

Johann Wolfgang von Goethe²

1. Nederland onder de wapenen

AUGUSTUS 1939

Vanachter het raam van haar ouderlijk huis ziet de zeventienjarige Francien hoe op dinsdag 29 augustus 1939 rijen mannen door de straat lopen op weg naar de provinciale boot. Sommigen druk in gesprek met iemand die naast hen loopt, anderen met strakke, stilzwijgende gezichten. Alleen met hun gedachten, schijnbaar onbewust van het rumoer om hen heen. Een dag eerder is een algemeen mobilisatiebevel uitgevaardigd door de Nederlandse regering: de internationale spanningen zijn zodanig hoog opgelopen dat alle weerbare mannen en jongens tot en met 35 jaar zijn opgeroepen. Het is een treurig gezicht om alle mannen die onder de wapenen moeten zich zo te zien voortbewegen. Francien kan er niet over uit hoe lang de rijen zijn. Veel van de mannen laten hun vrouw, kinderen, verloofde, familie of andere geliefden achter. Ze voelt zich er rot over en is anderzijds blij dat haar vader niet bij deze groep hoeft aan te sluiten. Hij is in 1898 geboren en dus te oud. Ze is gek op haar vader en hij is in alles haar leidraad.

‘Ik kon me zo goed voorstellen hoe het voor de achterblijvers moest zijn. Het waren vrouwen zoals mijn moeder, dochters zoals ik. Alleen het idee al dat mijn vader een van hen zou zijn. Vreselijk gewoon,’ vertelt Francien.*

* Vanaf januari 2012 tot aan haar overlijden in 2015 vonden er diverse gesprekken en interviews plaats tussen de auteur en Francien de Zeeuw. Citaten in dit boek zijn overgenomen uit die gesprekken.

Het is niet zo vreemd dat de rijen lang zijn. Terneuzen is de plek waar alle mannen die vanuit alle delen van Oost-Zeeuws-Vlaanderen worden gemobiliseerd zich moeten verzamelen. De bedoeling is dat ze vanaf daar over de Schelde worden gebracht. Half zeven in de ochtend. Vroeg, maar niet te vroeg om te kijken naar de uittocht, die ook bij de mannen zelf spanning oproept. Zij gaan op weg naar een onzekere bestemming, waarbij de achterblijvers alleen maar kunnen hopen dat ze weer heelhuids thuiskomen, zonder te belanden in oorlogsgeweld. Francien besluit om met haar zus achter de groep mannen aan te gaan.

‘Eenmaal op straat werden we opgeslokt door de menigte en aangekomen bij het vertrekpunt werd het al snel duidelijk dat wij niet de enigen waren die zich hadden voorgenomen de mannen uit te zwaaien. Grote groepen mensen stonden te wachten. Druk pratend over wat er op dat moment gaande was en wat er nog kon komen. Sommigen kwamen uit nieuwsgierigheid, net als ik, anderen kwamen om afscheid te nemen van hun man, broer of kind. Het deed me denken aan krioe-lende mieren. Ik bleef gefascineerd toekijken. Ik was onder de indruk van het geroezemoes en de veelal huilende familieleden. Niemand wist hoelang het allemaal ging duren en niemand wist of iedereen weer veilig en gezond thuis zou komen. Al met al was het een droevig geheel.’

De dagen na het vertrek van de boot is de stemming in Terneuzen bedrukt. De mobilisatie heeft er hard ingehakt bij de bevolking. En niet alleen bij de Nederlanders, ook bij de Belgische burens is de mobilisatie inmiddels afgekondigd. Het maakt de situatie alleen nog maar reëler en grimmiger.

Onderwijl worden in Terneuzen zo'n honderd militairen gestationeerd. Alles is zo onzeker geworden na de Duitse *Anschluss* van Oostenrijk en de bezetting van Tsjecho-Slowakije. Zal Duitsland Nederland ook zo binnenvallen? Zal er weer oorlog komen? Sommigen weten het zeker, anderen hopen tegen beter weten in en proberen te vertrouwen op Hitlers belofte om Nederland met rust te laten. Maar niemand kan zekerheid geven. Uiteindelijk is het gewoon afwachten.

Francien kan zich deze periode nog goed herinneren. 'De angst was voelbaar. Tijdens het lopen door de stad, maar ook als ik 's avonds in bed lag en dacht aan wat er op dat moment allemaal gaande was in de wereld en dan vooral in Nederland. In de winkels was het duidelijk merkbaar dat een en ander was veranderd. Het was er altijd druk en de schappen raakten nog sneller leeg dan normaal. De meeste vrouwen herinnerden zich nog al te goed hoe de situatie was tijdens de Grote Oorlog van 1914-1918. De schaarste, de moeilijke tijden, gebrek aan van alles: zeep, kolen, levensmiddelen en ga zo maar door. Mijn ouders vertelden er nooit veel over, maar mijn moeder begon dingen in te slaan en een en ander in voorraad te nemen. Ik betwijfelde of het zou helpen als er echt een oorlog uitbrak. "De magazijnen lijken wel op grote trechters," hoorde ik iemand zeggen. Een toepasselijke omschrijving. Grappig en triest tegelijkertijd.'

Op zondag 3 september 1939 verklaart Engeland om elf uur in de ochtend de oorlog aan Duitsland. Frankrijk volgt een paar uur later. Het is een antwoord op het binnenvallen van Polen, een antwoord dat Hitler enigszins verrast. Hij had niet verwacht dat Engeland en Frankrijk op dit moment Duitsland

daadwerkelijk de oorlog zouden verklaren. De Nederlandse regering hoopt nog steeds dat het de neutrale positie kan behouden en er vrede blijft met buurland Duitsland.

Even lijkt het er inderdaad op dat het allemaal wel gaat meevallen. In de winkels is de rust een beetje teruggekeerd en Franciens moeder komt weer met normale porties voedsel thuis. De mannen en jongens die nog maar zo kortgeleden zijn vertrokken komen zelfs af en toe op verlof. De gevreesde inval lijkt vooralsnog niet aan de orde, en veel Terneuzenaren vragen zich op straat af of het toch niet allemaal een storm in een glas water is geweest. Voorlopig gebeurt er in elk geval niets en het leven lijkt bijna gewoon. Zelfs een beetje saai, vindt Francien.

Door de wintermaanden ligt alles stil, en de Engelsen hebben het al over de *phoney war*.³ De soldaten worden door een speciale afdeling Ontwikkeling en Ontspanning (O&O) beziggehouden met cursussen, sportwedstrijden en amusement. Dat de troepen niet voor niets paraat blijven, blijkt wel na de invasie en bezetting van Denemarken in juni 1940.

Het duurt niet lang voordat Nederland, België en Luxemburg de enige neutrale landen zijn in Noordwest-Europa. Hoewel de regering regelmatig in het geheim overleg voert met Frankrijk en Engeland, is het officiële devies nog steeds dat men deze positie denkt te kunnen behouden. Veel Nederlanders, en ook Francien, twijfelen echter over een goede afloop: 'Diep in mijn hart wist ik dat het gevaar nog lang niet was geweken.'